

Interes političkih elita u tranzicionom društvu za istorijske arhive: iskustva u Crnoj Gori

SNEŽANA PEJOVIĆ, Mrs.

archivist the head of Montenegro State Archives - Historical Archives Kotor, Stari grad 318, 85 330 Kotor, Crna Gora (ME)

e-mail: snezana.pejovic@dacg.gov.me; pejsib@t-com.me.

The president of the Centre for the Preservation and Presentation of Kotor Documentary Heritage «NOTAR», Stari grad 477, 85 330 Kotor, Crna Gora
e-mail: cdknotar.ko@t-com.me

Interest of Political Elites of Societies in Transition in Historical Archives: Experiences from Montenegro

ABSTRACT

The paper deals with political elites in the societies in transition and new value systems as related to culture in general and to cultural heritage in particular. How the State influences on all spheres of cultural activities: powerful influence of the State and political elites on the organization of cultural institutions, their legislation, staff formation and selection, financial management aligned with the interests of the ruling social structures, the role of civil society is marginalized, etc. The paper discusses about awaken nationalism in societies in transition too and how it affects selective attitude of political elites towards historical heritage. In the light of all the social changes mentioned above, the position of archival institutions that preserve historical archives is discussed, with a special focus on Kotor Historical Archives, as a specific archival institution within the centralized archival system - Montenegro State Archives, and towards the historical material of "non-Montenegrin" provenance.

Key words: political elites, society in transition, Archives, Historical Archives of Montenegro

L'interesse per gli archivi storici delle élites politiche dei Paesi in transizione: esperienze nel Montenegro

SINTESI

L'articolo tratta delle élite politiche nelle società in transizione e dei nuovi sistemi di valore correlati alla cultura in generale e al patrimonio culturale in particolare. Come lo stato influisca su tutte le sfere di attività culturali: potente influenza delle élite politiche e statali sull'organizzazione delle istituzioni culturali, la loro legislazione, formazione del personale e selezione, gestione finanziaria, in linea con gli interessi delle strutture sociali al governo, il ruolo della società civile emarginato, ecc. L'articolo discute inoltre sul come risvegliare il nazionalismo nelle società in transizione e dell'atteggiamento selettivo delle élite politiche verso il patrimonio storico. Alla luce di tutti i cambiamenti sociali di cui sopra, viene discussa la posizione delle istituzioni archivistiche che conservano archivi storici, con speciale riguardo all'Archivio storico di Kotor archivi storici, come istituzione d'archivio specifica all'interno del sistema di archiviazione centralizzata - Archivi di Stato del Montenegro, e verso il materiale storico di provenienza "non-montenegrina".

Parole chiave: Elites politiche, società in transizione, archivi, Archivio storico del Montenegro

Interes političnih elit v družbah v tranziciji za zgodovinske arhive: izkušnje Črne gore

IZVLEČEK

Članek obravnava politične elite v družbah v tranziciji in nov sistem vrednot v odnosu do kulture na splošno, še posebej do kulturne dediščine. Kako država vpliva na vsa področja kulturne dejavnosti: močan vpliv države in političnih elit na organizacijo kulturnih ustanov, na zakonodajo, izobraževanje in izbiro kadrov, usmerjanje financ v skladu z interesi družbenih struktur, ki so na oblasti, marginalizira se vloga civilne družbe, itd. Prispevek analizira tudi prebujen nacionalizem v tranzicijskih družbah in njegov vpliva na selektivni odnos do zgodovinskega

vinske dediščine. Glede na vse zgoraj omenjene družbene spremembe, prispevek predstavlja razmišljanja o položaju arhivov kot institucij, ki hranijo arhivsko gradivo, s posebnim poudarkom na Zgodovinskem arhivu Kotor, kot posebni arhivski instituciji znotraj centraliziranega črnogorskega Državnega arhiva, ter razmišljanja o odnosu do zgodovinskega gradiva "ne-črnogorske" proveniencije.

Ključne besede: politične elite, družba v tranziciji, arhivi, Črna Gora

Interes političkih elita u tranzicionom društvu za istorijske arhive: iskustva u Crnoj Gori

ABSTRAKT

U radu je riječ o političkoj eliti u društvima u tranziciji i o novom sistemu vrijednosti u odnosu prema kulturi uopšte, i posebno prema kulturnom nasljeđu. Kako država vrši upliv u sve sfere kulturnih djelatnosti: snažan uticaj države i političkih elita na organizaciju kulturnih institucija, legislativu, na formiranje i odabir kadra, usmjeravanje finansija shodno interesima društvenih struktura koje su na vlasti, marginalizuje se uloga civilnog društva, itd. U radu se analizira i probuđeni nacionalizam u tranzicionim društvima i kako on utiče na selektivni odnos prema istorijskom nasljeđu. U svijetlu svih pomenutih društvenih promjena razmatra se pozicija institucije arhiva koja čuva istorijsku arhivsku građu, sa posebnim osvrtom na Istorijski arhiv Kotor, kao specifičnoj arhivskoj instituciji unutar centralizovanog crnogorskog Državnog arhiva, i odnos prema istorijskom materijalu "ne-crnogorske" provenijencije.

Ključne riječi: političke elite, tranziciono društvo, arhivi, Istorijski arhiv Crne Gore

1 Uvod

Da li su oduvijek arhivski spisi bili u fokusu interesa/interesovanja političkih elita i kako je politička elita uticala na vrednovanje i zaštitu arhivalija, tj. određivala njihovu sudbinu tokom razvoja društva, svakako je tema kojom arhivisti treba da se predanije bave.

Kako je poznato, začeci pohrane pisanih tvorevina datiraju od početaka pismenosti ljudskog društva, pa su se tada, kako se smatra, formirali i prvi arhivi. Vladari u državama Bliskog istoka, antičke Grčke, Starog Rima, stoljećima prije nove ere stvarali su arhivsku građu bilo na glinenim ili voštanim pločicama, kamenu ili drvetu, papirusu, i sl., kao dokaze o svojoj državničkoj aktivnosti, svojim posjedima i posjedima države kojom su upravljali. Sačuvani nalazi nam kazuju da su još tada državne i političke elite, za koje se vezivala pismenost, poklanjale pažnju prvenstveno onim dokumentima koja su služila kao dokaz njihove ekonomske i političke moći.

Tokom srednjeg vijeka postoje arhivi vladara, feudalaca i crkve. Među tim spisima najvažniju ulogu imaju razne privilegije i druga akta pravnog karaktera, koja mogu da potvrde status elite i ona se pomno čuvaju upravo prema propisima koje donosi i usvaja ta elita. Narastanjem količine raznih spisa, uz pomenuta prva arhivska spremišta vladajućih struktura društva i bogatih pojedinaca, počinju se stvarati dokumenta u kancelarijama opštinskih, sudskih i crkvenih administracija gdje se i pohranjuju.

Kako je to bilo na teritoriji današnje Crne Gore kroz prošlost? Iako malo područje koje danas čini teritoriju države Crne Gore, u prošlosti je bilo uvijek podjeljeno između više država. Tako, na jednom dijelu teritorije arhivsku građu su stvarali vladari i crkveni poglavari srednjovjekovnih država Duklje i Zete, o čemu na žalost danas znamo na osnovu sekundarnih izvora. U kasnijem periodu u središnjem dijelu stvaraoci arhivske građe su svjetovna i crkvena vlast knjaževine, pa kraljevine Crne Gore, o čemu ima više i podataka i sačuvanih spisa.

Primorskim dijelom današnje Crne Gore već u ranom srednjem vijeku u brojnim skriptorijumima cvjeta produkcija spisa¹. Uz skriptorije ovdje vrlo rano počinju sa radom i notari. Najstariji do danas sačuvani notarski spisi su oni iz grada Kotora (1309. god.) U samostalnom srednjovjekovnom gradu Kotoru, tzv. periodu njegove "samovlade", vladajuće strukture brigu o arhivalijama regulišu

1. Za sada potencijalni materijalni dokazi o spisima nastalim možda u skriptorijima grada Kotora su spisi koji se čuvaju u Biblioteci Franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru. Najstariji su fragmenti manuskripata iz 11. vijeka pisani beneventanom.

najvišim pravnim aktom, *Statutom grada Kotora*, i to u posebnom članu već 1417. godine (*Statuta Civitatis Cathari*, 2009, str. 343, 344)². Naravno, u tri predviđena arhivska spremišta čuvaju se arhivske gradskih vlasti, bogatih plemića i crkvenih velikodostojnika, ali se i za građanstvo propisuje obaveza da brižno čuvaju vrijedne spise. Za razliku od središnjeg i sjevernog dijela današnje crnogorske teritorije, Kotor je sačuvao arhivske spise koji su nastajali tokom sedam vjekova i tiču se prvenstveno Bokokotorskog zaliva i okruženja dokle je sezala administrativna uprava grada Kotora. Međutim, u njima su važni podaci i informacije koje se odnose na širi region. Tako, ovi spisi indirektno svjedoče i o zbivanjima u neposrednom zaleđu, dakle o teritoriji koja se kasnije naziva Crnom Gorom i o njenim vladarima.

Kako znamo, Francuska revolucija pravi krupan preokret izmještajući težište sa utilitarnog, odn. dokaznog značaja i značenja arhivske građe na edukativni i naučni i ona više nije namjenjena uskom krugu pripadnika političke elite, već stručnoj i naučnoj javnosti, ali i širokoj publici. Pitanje koje se nameće je: da li tu započinje i njena, savremenim jezikom rečeno, dnevno-politička upotreba, ili zloupotreba, u skladu sa onom poznatom izrekom da istoriju pišu pobjednici i da se po pravilu od arhivskih spisa valorizuje, čuva i objavljuje na prvom mjestu ono što uzdiže vladajuće političke elite?

2 Politička elita u tranzicionim procesima i sistemi vrijednosti u odnosu prema pisanom kulturnom nasljeđu, primjer Crne Gore

Crna Gora, poput drugih republika nekadašnje zajedničke države Jugoslavije, uređivala je svoj zakonodavni, stručni i naučni okvir djelovanja zajedničkim saveznim propisima i posebnim republičkim aktima i onda kada je riječ o arhivima i o arhivskom nasljeđu. Tokom tih pedesetak godina postojanja poslijeratne Jugoslavije, na vlasti je bila jednopartijska politička elita - komunisti. Za razliku od zemalja tzv. istočnog bloka, u federaciji socijalističkoj Jugoslaviji postoji izvjestan liberarniji stav upravljanja u svim sferama društvenih djelatnosti, koji balansira između zapadnoevropskog i istočnoevropskog koncepta kulture. Centralizam u upravljanju sa nivoa Savezne federativne Jugoslavije, posebno nakon šezdesetih godina prošlog vijeka, se disperzije i prenosi na republičke vlasti, koje postepeno daju osobeni pečat kulturi u svakoj federalnoj jedinici, osnažujući između ostalog i nacionalni koncept razvoja društva i kulture u multinacionalnoj državi Jugoslaviji.

Tih godina se državno vlasništvo transformiše u društveno, što će kulminirati uvođenjem samoupravljanja kao svojevrsne sprege jednopartijske vladavine i radničkog rukovođenja, moglo bi se reći, nekog vida simulacije demokratskog odlučivanja. Tako, bez prethodno razvijene političke kulture ovakvo društveno stanje, uprkos postojanju relativno ekonomski stabilne države, nije moglo da preraste u razvijeno i istinski demokratsko društvo. Nejednak ekonomski i kulturni razvoj republika nije dozvoljavao napredak ovom društvenom uređenju i pravoj demokratizaciji Jugoslavije. Crna Gora, opterećena nasljeđem iz prošlosti kada je nakon Prvog svjetskog rata izgubila status države i bila samo pokrajina u Kraljevini Jugoslaviji, u socijalističkoj Jugoslaviji ima status nerazvijene republike. Ekonomska inferiornost odražavala se i na sporiji razvoj društvene i kulturne nadgradnje, pa Crna Gora ostaje u mnogim oblastima podređena centrima u drugim jugoslovenskim republikama, prvenstveno političkoj, ali i intelektualnoj eliti u Beogradu (Srbija).

Svih tih godina u saveznoj državi Jugoslaviji, a i kasnije u dvočlanog federaciji, Crna Gora nije imala jasno zacrtan sopstveni razvojni plan kulture³. Neplanski razvoj je bio prisutan i na polju arhivske djelatnosti. Crna Gora je bila jedina republika u saveznoj državi Jugoslaviji koja nije imala razvije-

2. Interesantno je naglasiti da je notar svoj „katastik“, odnosno knjigu-duplikat prepisanih kopija spisa čuvao na Sudu (glava *Statuta* 294, str. 162-163).

3. Od 1954. do 1974. godine u Crnoj Gori je bilo nekoliko pokušaja ozbiljnijeg planiranja u kulturi, kao npr. „Platforma o pitanjima crnogorske kulture i njenog razvoja“, usvojena 1970. godine. Te godine je obilježio prelazak sa budžetskog na fondovski način finansiranja kulture. Međutim, i dalje je uglavnom zadržana logika budžetskog finansiranja. Sistem je funkcionisao tako da su odluke o kulturnoj politici donošene u Sektoru za ideologiju i kulturu Centralnog komiteta Saveza komunista Crne Gore, a formalno su usvajane u Skupštini SR Crne Gore. Osamdesetih godina osnivanjem samoupravnih interesnih zajednica (SIZ-ova) izvršena je bila izvjesna decentralizacija u kulturi, ali je to bilo kratkog daha. Odlučivanje je ipak bilo u Centralnom komitetu Saveza komunista! (*Kulturna politika u Srbiji i Crnoj Gori. Dio II: Republika Crna Gora. Nacionalni izvještaj*, Upravni odbor za kulturu, CDCULT-BU(2004)7A, 6. februar 2004, Evropski program pregleda nacionalnih kulturnih politika - MOZAIK projekat; <http://www.mku.gov.me/biblioteka/izvjestaji>; consulted 11/05/2014.)

nu mrežu arhivskih institucija na svojoj teritoriji⁴. U pokušajima unapređenja i razvoja arhivske struke, kao i obrazovanja arhivskog kadra, ova republika se uglavnom naslanjala na arhivske institucije savezne Jugoslavije i Republike Srbije u Beogradu, pogotovo što je u tim arhivskim institucijama, naročito onim koje su brinule o arhivskoj građi državnih organa Jugoslavije, postavljan politički biran personal po tzv. "ključu" iz svih jugoslovenskih republika. U znatnom broju u institucijama u Beogradu bio je zastupljen kadar upravo iz Crne Gore⁵.

Dezintegracija Jugoslavije za Crnu Goru nije značila samo ulazak u period tranzicije privrede i društva onako kako je to bilo u drugim zemljama sa sličnim državnim uređenjem, već je to istovremeno predstavljalo vrijeme narastajućeg nacionalizma uvezenog iz druge republike (dominantan je srpski, ne crnogorski nacionalizam), i ponovno na duži vremenski period nedefinisan državni status, što će trajati narednih petnaestak godina. Uz to, tadašnja pogubna politika koja je diktirana iz Beograda, a koju su prihvatile vladajuće strukture Crne Gore etabrirane direktivom iz istog centra moći, kažnjena je rigoroznim sankcijama Ujedinjenih nacija u trajanju od nekoliko godina⁶. U tom periodu potpune izolacije došlo je do totalnog loma i onako krhke privrede, inače već načete pokušajima njene tranzicije u prethodnom kratkom periodu nakon raspada Jugoslavije. Sve to je povuklo za sobom potpuno nov odnos prema kulturi i kulturnom nasljeđu, koji je u tom vremenu izložen snažnim procesima centralizacije i etatizacije, na način kako je to diktirala nova politička elita. Međunarodne sankcije su prekinule svaki vid komunikacije sa svijetom, što je pogodovalo snaženju autoritarne vlasti i gušenju srednjeg sloja društva - intelektualne, građanske elite. Kao što je to uobičajeno u autoritarnim društvenim uređenjima, politička elita u potpunosti kontroliše one društvene procese i segmente koji joj omogućavaju održavanje na vlasti. Shodno tome se selektuju i favorizuju kulturni programi i aktivnosti ili oblici djelovanja na području kulturne baštine koji će imati brz i glasan uticaj na široke narodne mase. Generalno, kada je riječ o društvu u tranziciji, uz njega kao neodvojiv atribut ide potpuni raspad sistema vrijednosti u svim sferama društvenog i privrednog života. Kultura, naravno, ne može ostati imuna na te pojave.

I kojim putem je krenula kulturna politika Crne Gore devedesetih godina prošlog vijeka, nakon tzv. antibirokratske revolucije režirane iz nacionalističke kuhinje intelektualnih i političkih struktura susjedne republike Srbije? Prema ocjeni stručne javnosti, kulturna politika u Crnoj Gori se u postkomunističkom periodu većinom bavila dnevnim pitanjima u skladu sa dnevno-političkim raspoloženjem, a ne prema dugoročnim planovima. Nova politička elita je snizila profesionalne standarde u svim oblastima i favorizovala je populističke manifestacije namećući protivno tradiciji crnogorskog društva uvezenu turbo-folk kulturu iz Srbije. Tih godina rata u okruženju i međunarodnih sankcija, Crnu Goru je kao epidemija zahvatio sindrom "crvenog tepiha". Uz potpuno odsustvo transparentnosti obavljalo se i odlučivanje o navodno prioritetnim kulturnim aktivnostima i o usmjeravanju finansijskih sredstava.

Najočigledniji primjer *ad hoc* političkog odlučivanja, tačnije diktata, koje je snishodljivo i bez izgrađene svijesti o sopstvenom nacionalnom biću, o svom kulturno-istorijskom nasljeđu i interesu svoje države sprovela Crna Gora, bila je centralizacija arhivske službe u ovoj tada daleko manjoj republici nove, neobične državne tvorevine - dvočlane federacije, Savezne republike Jugoslavije. Za veću republiku, Srbiju, taj model reformisanja arhivske službe nije se ni razmatrao!

4. Više o pokušaju uspostavljanja arhivske mreže u Crnoj Gori nakon osnivanja prve arhivske institucije 1949. god. i donošenja arhivskih zakona na nivou savezne države i republike Crne Gore vidi Internet 1.

5. Treba naglasiti da je Crna Gora dobila svoj univerzitet tek 1974. godine, pa se najveći broj stanovnika Republike Crne Gore godinama školovao u Srbiji i u Beogradu. Tako je bilo i kada je trebalo da se usavršava arhivski kadar. Pri Arhivu Srbije u Beogradu je postojao šestomjesečni tečaj iz arhivistike koji se osamdesetih godina prošlog vijeka preporučivao crnogorskim arhivistima i znatan broj je to pohađao i završio. Uglavnom je ova vrsta obuke bila predviđena za arhiviste koji se bave savremenom arhivskom građom i radom sa registraturama. Glavni priručnik za arhiviste iz Crne Gore priredila je načelnica iz Arhiva Jugoslavije, Olga Giler u saradnji sa stručnjacima arhivistima i istoričarima iz Crne Gore: *Priručnik za zaštitu arhivske građe van arhiva*, Titograd 1983. Međutim, za Istorijski arhiv Kotor i usavršavanje arhivista preporučivale su se postdiplomske studije Pomoćnih istorijskih nauka na Filozofskom fakultetu u Zadru.

6. Rezolucijom Saveta bezbednosti br. 757 krajem maja 1992. godine uvedene su sankcije Srbiji i Crnoj Gori. Rezolucija je predviđala potpuni međunarodni ekonomski embargo prema nepriznatoj Saveznoj republici Jugoslaviji, tj. dvočlanoj federaciji Srbije i Crne Gore koja je formirana na osnovu izmontiranog referenduma. U decembru 1995. EU suspenduje sankcije prema Jugoslaviji, ali SAD zadržavaju spoljni zid sankcija, i dalje ne priznaju SRJ i zadržavaju samo otpravnik poslova u Beogradu. Početkom novembra 1996. usvojena je Rezolucija SB UN 1074. o ukidanju sankcija protiv SRJ i njom je ukidanje svih sankcija uslovljeno ispunjavanjem nekoliko obaveza od strane Srbije i Crne Gore (vidi Internet 2).

Tako, za razliku od drugih institucija u Crnoj Gori koje brinu o srodnoj kulturnoj baštini, poput muzeja i biblioteka, koje su u svim tim nepovoljnim društvenim i privrednim okolnostima nastavile da funkcionišu prema pravilima nasljeđenim još iz perioda savezne države Jugoslavije⁷, malobrojni arhivi u Crnoj Gori našli su se na udaru nove političke elite. Na žalost arhivske struke i malog broja arhivskih poslenika i stručnjaka u Crnoj Gori, potezi zvanične politike da temeljito reorganizuju arhivsku službu u Republici, nisu proistekli iz izgrađenog odnosa o što boljem i svestranijem očuvanju sopstvenog pisanog nasljeđa ili iz svijesti o njegovom istorijskom i drugom značaju (makar da bi to bila i dnevno-politička upotreba ili zloupotreba arhivske građe), ili iz nekog barem simuliranog ekonomskog proračuna koji bi prividno mogao opravdati ovaj krupan zahvat. To je bio samo lakomislen i krajnje neznačajki sproveden čin od strane crnogorske političke elite koja je bila na vlasti, pretpostavljamo zarad sitnih političkih interesa i obračuna sa neistomišljenicima u tada već višestranačkom državnom uređenju, a po diktatu zvanične politike iz centra moći - Beograda. Krupni politički razlozi i motivi tek treba da se istraže i svakako da će oni pokazati zašto je cjelokupna arhivska djelatnost u Crnoj Gori stavljena pod strogu kontrolu države, tačnije vladajuće političke elite⁸,

O transparentnosti čitavog postupka reformisanja nije bilo ni govora, već se metodama i mehanizmima totalitarnog društvenog uređenja sve odvijalo u tajnosti sa malim brojem izvršilaca odabranih od strane političke elite, koji do tada nisu sloveli za dokazane stručnjake u oblasti arhivske djelatnosti. Zakašnjele reakcije zatečene stručne i naučne javnosti su odmah protumačene kao anti-državni čin.

3 O snažnom uplivu države i političkih elita u organizaciju i rad institucija koje se bave kulturnom baštinom, posebno u slučaju arhiva

Crna Gora je u ranim devedesetim godinama prošlog vijeka sunovratno krenula, ne samo u proces etatizacije i centralizacije vlasti i upravljanja na svim nivoima institucionalnog organizovanja, već i u snažnu politizaciju državne uprave. To na žalost još uvijek traje, uprkos izričitim zahtjevima Evropske unije u pretpristupnim razgovorima o neophodnosti hitne reforme javne uprave u pravcu njene depolitizacije.

Nova politička elita u Crnoj Gori se tih godina, nakon raspada Jugoslavije, na svim poljima obračunavala sa prethodnom vlašću. Slijepo slijedeći politiku oličenu u Slobodanu Miloševiću i ideji velikosrpsstva, ona je proglasila nasilno smjenu crnogorsku vlast za neprijatelje prosperiteta Crne Gore i za navodno kreatora narastajućeg crnogorskog nacionalizma! U stvarnosti je na sceni bila velikosrpska državnička politika koja je postepeno počela da jenjava krajem devedestih godina prošlog vijeka, kada je ista politička elita, pritisknuta sankcijama i zahtjevima međunarodne zajednice, odlučila da treba da se okrene sopstvenom nacionalnom biću i državi Crnoj Gori!

Arhivi u Crnoj Gori su samo bili uzgredna šteta ovog obračuna⁹. Novi zakonski akt o arhivskoj djelatnosti iz 1992. god. (zbog krupnih stručnih omaški morao je da bude korigovan i dopunjen već 1994. godine), više je odražavao aktuelni politički ambijent u Crnoj Gori nego što je imao stručni kapacitet da unaprijedi i razvija arhivsku teoriju i praksu. Ovaj zakon, ishitreno donesen 1992. godine u skraćenoj proceduri i potpunom odsustvu stručne rasprave, raskida sa prethodnom tradicijom uređenja ove oblasti u Crnoj Gori, odnosno u potpunosti i nekritički se raskida sa praksom po kojoj se arhivska djelatnost programski i organizaciono razvijala tokom više od četrdeset godina. Arhiv(i) se,

7. Zakoni u oblasti kulture i ostalih kulturnih institucija u Crnoj Gori koji su bili na snazi i u periodu nakon raspada Jugoslavije i kasnije kada je Crna Gora povratila svoju državnu samostalnost u maju 2006, bili su uglavnom oni iz osamdesetih godina prošlog vijeka. Npr. sve do 2010. godine u muzejskoj i bibliotečkoj djelatnosti bili su na snazi zakoni iz 1989, dok je Zakon o zaštiti spomenika kulture bio iz 1991.).

8. Pozadina procesa reforme koja je sprovedena 1992. godine u arhivskoj službi Crne Gore, još uvijek je više na nivou spekulacije nego detaljne i dokumentovane analize. Ipak, djelimično je taj proces analiziran kroz studiju Ministarstva kulture: *Stanje kulturne baštine Crne Gore*, Podgorica 2006. Dio u ovom elaboratu je posvećen arhivskoj službi: *Izvištaj o arhivskoj djelatnosti* /Snežana Pejović, Srđan Pejović, Smiljana Radusinović, str. 183-251.

9. Na prvim višestranačkim izborima u Crnoj Gori 1990. god. pobjedila je partija Savez komunista Crne Gore. Kasnije partija mijenja naziv u *Demokratska partija socijalista* i koja je još uvijek na vlasti. Tada, na čelu Arhiva Crne Gore na Cetinju bio je jedan od osnivača Liberalnog saveza Crne Gore i od 1991. godine njen predsjednik, u stvari eksponent opozicije koja se snažno suprotstavljala aktuelnoj politici sunovrata Crne Gore. Usklađujući svoje političko djelovanje sa inputima iz Beograda na raznim poljima djelovanja, vladajuća elita u Crnoj Gori je protivzakonito i može se reći nasilno smijenila direktora Arhiva CG postavivši na čelo novoformiranog jedinstvenog Državnog arhiva bivšeg arhivara iz očigledno za tadašnju rukovodeću elitu najvažnije registrature - Centralnog komiteta Saveza komunista Crne Gore.

doduše formalno, izmješta(ju) iz oblasti kulture u oblast državne uprave i u svim segmentima organizacije, djelovanja, uopšte planiranja djelatnosti, formiranja kadrova, i sl¹⁰. Državni arhiv u potpunosti slijedi rad državne administracije, koja je i sama nedovoljno razvijena i neusklađena sa zahtjevima i standardima demokratskog društva. Naravno, ovaj potez centralizacije i reforme arhivske službe od strane državnog rukovodstva i njihovih eksponenata koji su bili izabrani da obave zadatak, prikazan je kao prava mjera za bolju zaštitu arhivske građe u Crnoj Gori kojom će se uspostaviti mreža arhiva na čitavoj teritoriji i uvesti inspekcijski nadzor.

Međutim, praksa je vrlo brzo pokazala besmislenost ove argumentacije i pozadinu čitavog čina; bilo je jasno da takva tvorevina sazdana od strane političara radi ostvarenja aktuelnih političkih ciljeva teško može da doprinese kvalitetu arhivske struke i njenom prosperitetu. Između ostalog, u prilog tome ide činjenica da su veliki broj imalaca i značajna količina arhivske građe ostali van sistema zakonske zaštite i bilo kakvog nadzora i zaštite od strane novoosnovanog Državnog arhiva! Novoformirane arhivske jedinice u opštinama po Crnoj Gori gdje ranije nije bilo arhiva, počele su da rade u iznajmljenim, improvizovanim prostorima, sa nepropisnom opremom i sa nepripremljenim kadrom, tako da je u ta arhivska odjeljenja pristizao mahom nesređeni registraturski materijal uglavnom ugašenih ili privatizovanih pravnih subjekata. Zbog neplanskog povećanja broja uposlenih u Državnom arhivu radi potreba novoootvorenih odsjeka, ali istovremeno prijema službenika u ovaj državni organ mimo važećeg zakonskog akta o broju izvršilaca, uglavnom radi političkih pritisaka, nepotizma i drugih interesa vladajuće elite, drastično se smanjuju primanja zatečenog arhivskog kadra. Neplansko zapošljavanje sprovedeno je putem pritiska na politički odabrane i postavljene direktore. Najviše se primalo u sjedištu uprave Arhiva, kao i u arhivskim odjeljenjima u glavnom gradu Crne Gore, tamo gdje je politička elita imala najveći interes¹¹. Dočim, u primorskim arhivima, posebno Istorijskom arhivu Kotor gdje postoji potreba za specifičnim kadrom, nije se pokušalo ni nadomjestiti broj uposlenih koji je neznačajkim činom "reformatora" arhivske službe reducirao tokom centralizacije. Arhivisti Državnog arhiva postaju najniže plaćeni kadar u sistemu državne uprave, ali i u odnosu na zaposlene u kulturnim institucijama, što će postepeno dovesti do drastičnog osipanja inače malobrojnog obučenog i iskusnog arhivskog kadra. Prijem arhivskog kadra u službu, njegovo obrazovanje i usavršavanje se od početka reorganizacije arhivske službe odvija po pravilima koji važe za službenički kadar u državnoj administraciji, uz potpuno ignorisanje specifičnih potreba arhivske struke. Zanimljivo je i krupan problem da ne postoje mogućnosti za obrazovanje i usavršavanje za arhivsku djelatnost u Crnoj Gori. Arhivska struka je i na ovom planu ustuknula pred snažnim uplivom etatizacije (vidi Pejović, 2005).

Jedinstvena institucija Državni arhiv od tada djeluje kao upravna organizacija unutar državne administracije, da bi kasnijim reformama državne uprave, koji se sprovode na zahtjev Evropske unije, postao organ uprave u rangu zavoda. Direktor Arhiva je u početku za svoj rad direktno odgovarao Vladi, a Ministarstvo kulture koje je u Crnoj Gori tek osnovano 1993. godine, dugo nije imalo nikakvu kontrolu i nadzor nad ovom arhivskom institucijom. Tek u skorije vrijeme Ministarstvo kulture dobija u zadatak da prati zakonitost rada Državnog arhiva.

Naravno, čitav ovaj proces stavljanja Državnog arhiva pod strogu kontrolu države odvijao se i na planu finansiranja ove institucije. U prvim godinama 2000-te u Crnoj Gori se prelazi sa fondovskog na budžetsko finansiranje preko Državnog trezora. Državni arhiv, iako složena i organizaciono, teritorijalno i na druge načine veoma razučena institucija, svedena je na jednu potrošačku jedinicu. Ovakva centralizacija budžeta gdje sva arhivska odjeljenja po Crnoj Gori rade bez sopstvenih sredstava, pokazala se kao dugoročno pogubna za napredak arhivske službe u Crnoj Gori i uopšte za ukupan kvalitet rada Državnog arhiva. Snažnim uplitanjem države u finansijske tokove bez prethodne stručne analize zatečenog stanja, sasvim se prenamaglo da ovako organizovan Državni arhiv u stvari objedinjava više

10. *Zakonu o arhivskoj djelatnosti* prethodilo je donošenje *Zakona o državnoj upravi* 1991. godine kojim je propisano da se formira jedinstven pravni subjekt za obavljanje arhivske službe na teritoriji Crne Gore pod nazivom Državni arhiv Crne Gore u okviru državne administracije, a ne u oblasti kulture. Svoju nadležnost Državni arhiv je trebalo da vrši na osnovu arhivskog zakona i na osnovu *Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave*. (Detaljnije vidi: *Izveštaj o arhivskoj djelatnosti*, Podgorica 2006, str. 202.) Samostalni organi uprave su: Uprava za inspekcijske poslove; Sekretarijat za zakonodavstvo; Državni arhiv; Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju; Zavod za intelektualnu svojinu i metrologiju; Zavod za statistiku; Zavod za školstvo; Direkcija za zaštitu tajnih podataka; Uprava za zaštitu konkurencije (Vidi: *Reforma državne uprave u Crnoj Gori. Između ambicioznih planova i realnih mogućnosti* / Stevan Muk et al., Podgorica 2012.).

11. Povećanjem uposlenih u državnoj administraciji politička elita je povećavala svoje sigurno glasačko tijelo. Tako je jedan od direktora Državnog arhiva prije izbora obilazio rukovodioce odsjeka da ih podsjeti da arhivisti kao državni službenici moraju da izađu na izbore i sugerisao je za koga treba da glasaju!

arhivskih institucija (nekadašnjih samostalnih pravnih subjekata i novootvorenih odsjeka) sa vrlo različitim stepenom institucionalne razvijenosti, različitim kvalitetom i kvantitetom arhivske građe, različitim zatečenim smještajnim kapacitetima, i dr. Potom, veoma su različiti zahtjevi i očekivanja sredina u kojima su locirani arhivski odsjeci po pitanju učešća arhiva u društvenom i kulturnom životu lokalne zajednice, posebno u onim gradovima u kojima tradicija čuvanja spisa seže sedam vjekova unazad, kako je to u gradu Kotoru¹². Naravno, prisutan je i različiti nivo i obim zahtjeva za korišćenje određene arhivske građe od jedne arhivske jedinice do druge, i još mnogo toga što svakako podrazumjeva veće prihode i veću samostalnost u njihovoj raspodjeli i korišćenju od strane arhivskih odsjeka. Međutim, kako je već citirani *Izvještaj o arhivskoj djelatnosti* iz 2006. god., pokazao, najmanje budžetskih sredstava Državni arhiv godišnje opredjeljuje za zaštitu najvrijednije arhivske građe!

Svi oblici ostvarivanja sopstvenog prihoda kroz pružanje usluga korisnicima arhivske građe ili na druge načine, restriktivnom politikom strogo kontrolisanog budžeta Državnog arhiva od strane države, prisvajaju se za državne potrebe, a Državni arhiv dobija na godišnjem nivou umanjena budžetska sredstva u visini ostvarenog prihoda! Tako je i kroz sistem budžetskog finansiranja pitanje dugoročnog razvoja struke potisnuto u drugi plan i ova institucija godinama evidentno stagnira na svim poljima vršenja arhivske djelatnosti.

Snažan upliv politike u sve društvene sfere u Crnoj Gori negativno se odrazio i na rad stručnih udruženja, uopšte civilnog sektora. Inače, taj vid okupljanja je bio tradicionalno prisutan u Crnoj Gori, posebno na području Boke kotorske, gdje datira još od vremena srednjovjekovnih bratovština. U bivšoj socijalističkoj Jugoslaviji ta udruženja, iako osnovana po direktivi, a ne slobodnom voljom građana i stručne javnosti, i u većini slučajeva organizovana hijerarhijski, u oblasti arhivske djelatnosti dominirala su strukom i u velikoj mjeri su doprinosila razvoju arhivske teorije i prakse u svim republikama jugoslovenske federacije.

Sankcijama Ujedinjenih nacija je na više godina bila prekinuta svaka komunikacija Crne Gore sa drugim državama, pa sve do kraja devedesetih godina prošlog vijeka ne postoji nikakva međunarodna saradnja ni u oblasti arhivske struke. U vremenu tzv. "treće Jugoslavije", sporadični inostrani kontakti crnogorske arhivske struke odvijali su se opet pod velom politike i to protivpravno preko posrednika iz Beograda, konkretno Arhiva Jugoslavije, uglavnom sa zemljama van Evropske unije (npr. Kina, Rusija).

Snažan upliv države je stalno prisutan i na polju stvaranja, usvajanja i implementacije zakonskih i podzakonskih akata kulturnih institucija, uključujući tu i Državni arhiv. Uz pritisak i sugestije Evropske unije postupak donošenja propisa zadnjih godina se donekle pozitivno izmjenio jer predviđa učešće stručnjaka iz ovih institucija u procese izrade legislative, makar je to još uvijek samo formalno. Jer, i dalje je zadnja riječ ostavljena državnim strukturama, odnosno državnim organima i njihovim činovnicima (Ministarstvo kulture, Zakonodavni odbor), koji realno gledano nemaju stručni kapacitet da vrše ispravke i mijenjaju ono što su stručnjaci odredili kao najbolji zakonski okvir za određenu struku¹³.

Ipak najeksplicitniji oblik političkog mješanja u organizaciju i rad Arhiva je izbor i imenovanje rukovodećeg kadra, što aktuelna politička vlast smatra kao svoje neotuđivo pravo. Protekli turbulentni period i pokušaji da crnogorsko društvo prevali put od autoritarnog i partokratskog društvenog uređenja do demokratije, obilježen je čak intezivnijim nametanjem političkih podobnih pojedinaca za rukovodioce, nego što je to bila praksa u doba socijalističke Jugoslavije¹⁴. Glomazna i nefunkcionalna organizacija Državnog arhiva predstavljala bi prekrupan zalogaj i za vrhunske eksperte menadžmenta u kulturi i arhivskoj struci, a ne za nasumice odabran "kadar" iz redova političara, od kojih najveći broj nikada prije toga nije ni ušao u neku arhivsku instituciju. Ipak, to nije omelo vladajuću partiju da

12. Grad Kotor, tačnije Područje Kotora je od 1979. godine upisano na UNESCO Listu prirodne i kulturne baštine, i za sada je jedini primjer tolike teritorije koja proglašena svjetskom baštinom.

13. Suština je da u autoritarnom društvu državna administracija ima mnogo veću ulogu, značaj i uticaj nego u demokratskom društvenom uređenju, pa tako i u Crnoj Gori gdje je ista politička elita na vlasti još od devedesetih godina prošlog vijeka, ta administracija sebe ne vidi kao servis za kulturu i kulturne institucije, već je ona oruđe u rukama vladajuće elite za kontrolu ove oblasti.

14. Istorijski arhiv Kotor, najstarija arhivska institucija u Crnoj Gori (osnovan 1949. godine), nikada nije imao na čelu ustanove politički kadar, što je nesporno uticalo pozitivno na pozicioniranje ove arhivske institucije visoko na ljestvici uspješnih arhiva ne samo u Crnoj Gori i Jugoslavije, već i na međunarodnom planu.

godinama imenuje za ovu važnu funkciju potpune laike u oblasti arhivske teorije i prakse. Kao presudni činilac u izboru bila je njihova lojalnost Vladi i čak je najpoželjnije da je izabrani direktor aktivni član vladajuće političke partije! O autonomiji arhivske struke i o konfliktu interesa u Crnoj Gori se vodi računa samo kroz zadovoljenje forme pravnih akata i sličnih dokumenata, koje treba prikazati Evropi kao dokaz da se slijedi put demokratije. Međutim, praksa pokazuje da svi potezi u pravcu mješanja države i politike u pitanja organizacije i funkcionisanja Državnog arhiva, udaljavaju struku od autonomije arhiva i profesionalnosti arhivske struke.

4 Mjesto i uloga Državnog arhiva i arhivske struke u svijesti političkih elita gledano kroz strateška dokumenta o razvoju kulture

Nakon promjene pravca političkog djelovanja krajem devedesetih godina, vladajuća elita u Crnoj Gori se sve više okreće sopstvenom nacionalnom biću; jača svijest o potrebi obnove države Crne Gore i njene nezavisnosti, i o neophodnosti da crnogorsko društvo izabere put ka evropskim integracijama. Poslije višegodišnjih sankcija Ujedinjenih nacija intezivira se obnova međunarodne saradnje. Opet, slijedeći bespogovorno politiku vladajuće elite, politički postavljen direktor Državnog arhiva Crne Gore ubrzano sklapa sporazume o saradnji sa nacionalnim arhivima raznih država. Većina od njih su ostala samo slovo na papiru, ali se ta aktivnost izvanredno uklapala u atmosferu privida koja je preovladala u svim oblastima djelovanja. Realizovane aktivnosti na polju međunarodne saradnje su bile uglavnom bez suštinskog značaja za unapređenje pokleknule arhivske struke u Crnoj Gori (razmjena znanja i pozitivne prakse kroz radionice, predavanja eksperata, savjetovanja, primjena informaciono-komunikacionih tehnologija, i sl.) Ostvarilo se nekoliko arhivskih izložbi i razmjena kopija dokumenata, uglavnom sa državama čija arhivska građa ne spada u prioritete Crne Gore kada je u pitanju viševjekovna zajednička istorija i srodni arhivski izvori. Međutim, politika je po ko zna koji put imala primat nad strukom!

Od 2003. godine Crna Gora, uz pomoć evropskih eksperata, kreće u proces izrade prvih strateških dokumenata za oblasti kulture i kulturne baštine. Nakon Izvještaja u okviru evropskog projekta MOZAIK (vidi napomenu pod 2), uslijedila je izrada izvještaja o stanju kulturne baštine Crne Gore, koji su za Ministarstvo kulture radili timovi stručnjaka iz institucija u čijem je to domenu¹⁵. Izvještaji su usvojeni tokom 2006, da bi se onda pristupilo izradi drugih zakona i podzakonskih akata. Nakon *Zakona o kulturi* usvojenog 2008, uslijedila je izrada *Zakona o kulturnim dobrima* (2010), kao i zakona za čitav niz institucija i djelatnosti u oblasti kulture i kulturne baštine, uključujući tu i *Zakon o arhivskoj djelatnosti*. Na izradi ovih zakonskih dokumenata takođe su radili poslenici iz kulturnih institucija. Ipak, u finalizaciji posla uticaj struke je ponovo bio marginalizovan, kao i interes i potrebe institucija koje moraju u okviru tih zakonskih okvira da rade i razvijaju svoju djelatnost. Sva pravna akta su morala da prođu filtere državne administracije i službenika iz Ministarstva kulture i Zakonodavnog odbora. Dakle, o njima se konačno odlučivalo van pomenutih institucija. Javne rasprave koje su se organizovale u postupku usvajanja zakonske regulative i drugih strateških dokumenata po ugledu na demokratska društva i po upustvima Evropske unije, nisu suštinski bitno uticale na bolji kvalitet ovih dokumenata. Organi državne administracije su autoritarno dodjelili sebi pravo da daju zadnju riječ i da ne uvažavaju neke važne sugestije iz javnih rasprava. Tako je država formalno zadovoljila zahtjeve Evrope i navodno sve sprovela u demokratskoj proceduri, dočim praksa je ubrzo pokazala da sada imamo manjkave zakon i pravilnike, kako je to slučaj i u oblasti arhivske struke¹⁶.

U martu 2011. god. Ministarstvo kulture je donijelo *Nacionalni program razvoja kulture 2011-2015*. U javnoj raspravi u kojoj su učestvovali eminentni stručnjaci i predstavnici civilnog sektora stavljene su krupne primjedbe i na formu i posebno na sadržinu ovog važnog dokumenta. Najveći broj primjedbi je bio da tekst obiluje opštim mjestima i čak da su se koristile loše prevedene fraze preuzete iz sličnih međunarodnih dokumenata, što se krajnje negativno odražava na kvalitet i ulogu koju ovaj strateški dokument treba da ima. Potom, za *Program* autori nisu koristili podatke iz usvojenih izvještaja o stanju kulturne baštine, niti su ažurirali stanje, pa su mnogi podaci u Programu manjkavi i ne-

15. Prethodni period neplanske privatizacije, izraženog velikosrpskog nacionalizma, ne poštovanja zakonske regulative posebno na polju kulturne baštine, ostavio je veliki i nepovoljan trag posebno na nepokretnom spomeničnom blagu Crne Gore. Svi izvještaji su iznijeli poražavajuću sliku stanja kulturne baštine i institucija koje se njome bave.

16. Tekst *Zakona o arhivskoj djelatnosti* je čak protivpravno mijenjan nakon javne rasprave na zahtjev Zakonodavnog odbora. Tom terminološkom promjenom je bitno narušeno pitanje vlasništva nad arhivskom građom. Sve primjedbe stručnjaka nakon objavljivanja teksta Zakona ostale su čak bez ikakvog odgovora!

pouzdati. Sve to naravno otvara opravdanu sumnju da će ovaj strateški važan dokument za kulturu i kulturnu baštinu ikada da doživi potpunu primjenu. Kao i ranije, pismeno dostavljene javne rasprave stručnjaka očigledno su poslužile kao dekor za simuliranje transparentnosti rada državnih organa i formalno zadovoljenje uslova koje postavlja Evropska unija!

Što se tiče Državnog arhiva, *Nacionalni program* je razotkrio ponovo stvarni odnos države prema ovoj, za svaku uređenu državu, veoma važnoj instituciji. Organizacija, djelatnost, nadležnost, fondovi i dr., Arhiva su očito bili velika nepoznanica za kreatore ovog dokumenta. Za razliku od detaljnih podataka za druge srodne institucije, za Državni arhiv su stavljeni kratki pasusi sa netačnostima, a o arhivskoj djelatnosti je ispisano tek nekoliko redaka¹⁷. Uprkos zaključcima stručnjaka u *Izveštaju o arhivskoj djelatnosti* o nedostacima u organizaciji i funkcionalnosti Državnog arhiva, što se nepovoljno odražava, na prvom mjestu, na sveobuhvatnu zaštitu arhivske građe, u ciljeve i prioritete *Programa za Arhiv* nije uopšte razmatrana institucionalna reforma, kao ni decentralizacija upravljanja i finansiranja. Takođe, veoma je zabrinjavajuće što ni poglavlje *Nacionalnog programa* koji planira jačanje kadrovske kapaciteta, uopšte ne pominje arhivsku struku. Time se briga o arhivskom kadru i dalje u potpunosti marginalizuje, iako je stanje upravo u ovoj oblasti više nego alarmantno.

Sagledavajući odnos države i nadležnih državnih organa u Crnoj Gori prema arhivskoj struci kroz strateška dokumenta u kulturi i u državnoj upravi, kao i kroz inoviranu zakonsku regulativu, stiče se dojam da je Državni arhiv dugo u nekom vakuumu i po pitanju nadležnosti nad njegovim radom i po pitanju brige i uopšte svijesti o ovoj arhivskoj instituciji i o arhivskoj kulturnoj baštini.

5 Istorijska arhivska građa regiona Boke kotorske gledano kroz prizmu političke elite i njihove svijesti o njenom značaju za kulturni i nacionalni identitet države Crne Gore

Iako je Crna Gora mala država, i prostorno i po broju stanovnika, vladajuća elita nema izgrađenu svijest o jedinstvenosti kulturnog prostora. Uprkos što se deklarativno u svim oblicima svog političkog djelovanja zalaže za ravnomjeran razvoj kulture i jednak odnos prema kulturnoj baštini na čitavoj teritoriji države, u praksi se ne postupa tako.

U periodu socijalističke Jugoslavije, iako se primat davao arhivskoj građi koja se ticala komunizma i onoj iz perioda narodnooslobodilačke borbe (vidi Pejović, 2009, str. 285-302), u Crnoj Gori je postojala i izražena briga i svijest o istorijskoj arhivskoj građi koja je kroz prošlost stvarana u priobalnom dijelu današnje crnogorske teritorije, tačnije regionu Boke kotorske, kada su ovdje bile prisutne razne države i carstva. U posljeratnoj Crnoj Gori upravo je u Kotoru osnovana prva arhivska institucija 1949. godine za arhivsku građu koja je nastala na području Boke kotorske do 1918. godine, Državni arhiv u Kotoru. Tadašnja politička elita smatrala je da je ova istorijska građa od posebnog značaja za državu Crnu Goru. U osnivačkom aktu Ministarstva prosvjete Narodne Republike Crne Gore stoji: "Zadatak je Arhiva: da istražuje građu od istorijsko-naučnog značaja o svim događajima iz političkog, društvenog, privrednog i kulturnog života Boke Kotorske iz najdalje prošlosti do najnovijeg vremena; da sve pismene radove, dokumenta i spomenike iz te oblasti pribira, sređuje, čuva i ispituje; da sve proučava pravilnom primjenom naučnih metoda radi širenja naučne misli, davanja pravilnog suda i podizanja naučnih kadrova" ("Službeni list Narodne Republike Crne Gore", br. 33/1949).

Nakon dezintegracije Jugoslavije Crna Gora je ušla u procese raspada svih vrijednosti u društvu, privredi, kulturi. Egzistencijalno ugroženo stanovništvo je bespogovorno prihvatilo sve što im je servirao aktuelni establišment, formirajući u skladu sa tim svoju svijest o društvenim vrijednostima. Vrijeme nacionalističkog ludila i ratno huškačke atmosfere početkom devedesetih u trenu je razorio sve institucije sistema. Tada je posrnula i ionako krhka arhivska služba u Crnoj Gori. Za kulturno nasljeđe u Boki kotorskoj, teritoriji koja je vjekovima pripadala dalmatinskom području i drugim državama (za njih se još uvijek ovdje koristi termin "okupatori"), je opalo interesovanje. Zbog aktuelnih ratnih sukoba sa Hrvatskom, na ovo kulturno nasljeđe se gledalo sa podozrenjem, a to je važno i za arhivsku građu. Događaj koji bi trebalo da ostane zapisan u anale svjetske arhivistike kao primjer političkog terora sprovedenog nad jednom institucijom i kulturnom baštinom, je upad policije u dva arhivska odsjeka u Kotoru i Herceg-Novom u maju 1996. godine, prisilno udaljavanje zaposlenih arhivista i

17. Zato je na primjer za „Kulturno-umjetničko stvaralaštvo“ odvojeno najviše mjesta, sasvim u skladu sa ukusom političke elite koja favorizuje javne manifestacije, (čak je i aktuelni ministar kulture po profesiji pozorišni reditelj!).

ubacivanje navodno stručnih timova aktuelnog predsjednika Crne Gore. Očigledno je vlast gajila nepovjerenje prema arhivistima/državnim službenicima, tj. stručnjacima, koji su radili sa ovom arhivskom građom "ne-crnogorske provenijencije", a predsjednik države je dao "visoko odgovoran" zadatak da se istraže za državu Crnu Goru podaci o spornoj granici između dvije do skora sukobljene strane: Hrvatska i federacija Jugoslavija. Oba arhivska odsjeka mjesec dana su čuvali naoružani policajci braneći ulaz zaposlenim arhivistima!

Obnova crnogorske države 2006. godine izvršena je na tom razorenom sistemu vrijednosti. Ni nakon osam godina samostalnosti, u Crnoj Gori još ne funkcionišu institucije sistema, a na vlasti je ista politička elita iz devedesetih. I dalje kulturnom scenom dominiraju manifestacije koji su po ukusu vladajuće elite i prilika za njihovo eksponiranje. Tako se selektivno favorizuju i programi iz kulture i finansije preusmeravaju ne prema stvarnim potrebama, već prema interesima određenih grupacija bliskih establišmentu. Na žalost, politička, ali i intelektualna elita u Crnoj Gori koja je koncentrisana u administrativnom centru i kulturnoj prijestonici, ne prepoznaje prave vrijednosti u njihovom širem kontekstu. Takva je sudbina sa arhivskom građom u odsjeku Istorijski arhiv Kotor. Bez obzira na njenu vrijednost i značaj, koji su bili prepoznati i priznati mnogo godina ranije, u svijesti onih koji danas odlučuju o njenoj sudbini ne postoji predstava koliko je ona važna za nacionalni i kulturni identitet Crne Gore.

U skladu sa takvom politikom vladajućih struktura, ponaša se i uprava Državnog arhiva. Više od dvadeset godina rada u okviru politizovane državne administracije, ostavile su neizbrisiv i štetan trag na prvom mjestu na strukturu i kvalitet kadra, pa onda na sve ostale funkcije Državnog arhiva. Ova institucija nije prisutna na društvenoj i kulturnoj sceni ni približno koliko bi to trebalo da bude jedina arhivska institucija kojoj je povjeren krupan zadatak - da brine i sačuva kolektivnu memoriju države Crne Gore. I dok se u državama u susjedstvu koje su u prethodnom periodu prešle sličan put transformacije i tranzicije društva, ubrzano hvata korak sa razvijenim svijetom i u arhivskoj djelatnosti, Državni arhiv Crne Gore se ponaša autistično; on nije prisutan sa zapaženim stručnim rezultatima ni na domaćoj niti na međunarodnoj sceni, osim ako se izuzmu aktivnosti manjeg obima i značaja koje je za sebe prigrabio vrlo uzak krug uposlenih, ostvarujući tako i ličnu finansijsku dobit. U Državnom arhivu, kako je to još u pomenutom izvještaju o stanju arhivske djelatnosti izloženo, prisutna je potpuna netransparentnost u radu. Komunikacija među zaposlenima i po horizontali i po vertikali ne postoji. Takođe, nije zastupljeno ni razmatranje stručnih pitanja i problema kroz redovne sastanke i/ili radionice, savjetovanja, konferencije. Državni arhiv se ne oglašava ni kada se vrši zloupotreba ili otuđivanje javne arhivske građe, kako je crnogorska javnost mogla u više navrata da se osvjedoči putem medija, kada je bivši predsjednik države prikazivao dokumenta nastala tokom njegovog vršenja funkcije kao svoj dokazni materijal, ili kada se nedavno objelodanilo da se u Kliničkom centru Crne Gore vrše falsifikovanja u istorijama bolesti! O primopredaji arhivske građe Državne bezbjednosti nema još uvijek ni riječi, u poređenju sa aktuelnom aktivnošću u Sloveniji gdje se govori već o digitalizaciji takve arhivske građe i o njenom publikovanju na Internetu.

Najgore je što unutar jedinstvene arhivske instucije postoji diskriminacija u pogledu valorizacije arhivske građe, kako je to slučaj u odnosu na odsjek Istorijski arhiv Kotor. Osim što aktuelna politička elita i njene institucije ne sagledavaju značaj istorijske arhivske građe stare sedam stoljeća i ne shvataju njen ogroman značaj za nacionalni i kulturni identitet Crne Gore, isto se događa i u Državnom arhivu Crne Gore, što bi u svakom normalnom društvenom miljeu bilo i nezamislivo ili makar nedopustivo.

6 Zaključak

Ako se sagledaju sve okolnosti opšteg stanja u društvu u Crnoj Gori u jednom podužem vremenskom periodu, onda se ne treba čuditi ni nepovoljnoj situaciji u kulturi, površnom odnosu prema kulturnom nasljeđu, a napose prema arhivskoj struci i arhivskoj baštini. Aktuelna politička elita u Crnoj Gori i ona pseudo-intelektualna koja je bespogovorno i u stopu slijedi, u prioritete stavlja neke druge vrijednosti u bespoštednoj borbi da se održe na vlasti. Arhivi, posebno oni istorijski, mogu samo kratkoročno i ponekad da posluže tom cilju. Kako je na političkoj sceni u Crnoj Gori aktuelno stvaranje privida demokratije, tako se u kolektivnom pamećenju potiskuje sve ono što može da poljuja postojeće stanje. Iz neposredne prošlosti se povremeno izvlače teme o državi Crnoj Gori uglavnom iz

vremena nakon Berlinskog kongresa i stvaranja prvih organa i institucija crnogorske vlasti. One su po pravilu aktuelne prilikom obilježavanja kakvih nacionalnih praznika i jubileja kada mogu da posluže javnom eksponiranju vladajuće elite. Teme vezano za kulturu, kulturnu baštinu, posebno arhive i arhivsku djelatnost nisu teme kojima se u kontinuitetu bave političari, Parlament, Vlada u Crnoj Gori, a samo iznimno i usput se arhivskom strukom potkatkad pozabavi Ministarstvo kulture.

Tema o kojoj smo pokušali nešto više da kažemo je samo skica za jedan mnogo obimniji rad koji bi trebalo da sublimira razne aspekte gledanja na ovaj odnos političkih elita prema arhivima i arhivskoj struci: sociološki, pravni, politikološki, kulturološki, psihološki, isoriografski, ekonomski.

Ipak, ono što se može zaključiti je da za razliku od nekih davnih vremena i začetaka arhiva, današnja politička elita očigledno nema svijest da je važno sačuvati arhive i pamćenje o svom nacionalnom i kulturnom identitetu ako odista žele da imaju svoju državu i da opstanu kao njeni lideri.

Bibliografija

Internet 1: skinuto 11.05.2014 sa http://www.dacg.me/index.php?option=com_content&view=article&id=139:osnivanje-i-razvoj-arhivskih-ustanova&catid=63:istorijat&Itemid=41.

Internet 2: Skinuto 10.05.2014 sa <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2000/09/10/srpski/P00090801.shtm>.

Kulturna politika u Srbiji i Crnoj Gori. Dio II: Republika Crna Gora. Nacionalni izvještaj, Upravni odbor za kulturu, CDCULT-BU(2004)7A, 6. februar 2004, Evropski program pregleda nacionalnih kulturnih politika - MOZAIK projekat. Skinuto 11.05.2014 iz: <http://www.mku.gov.me/biblioteka/izvjestaji>.

Muk, Stevan *et al* (2012). *Reforma državne uprave u Crnoj Gori. Između ambicioznih planova i realnih mogućnosti*. Podgorica 2012.

Nacionalni program razvoja kulture 2011-2015. Skinuto 07.05.2014 sa <http://www.ministarstvokulture.gov.me/biblioteka/strategije>.

Pejović, Snežana (2005). Education and Training of Archival Staff in Montenegro. U: *Atlanti*, Vol. 15, No.1-2/2005. Trieste: International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor.

Pejović, Snežana (2009). Arhivska građa 20. vijeka i istoriografija u Crnoj Gori. U: *Atlanti*, Vol. 19, str. 285-302. Trieste International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor.

Pejović, Snežana, Pejović, Srđan, Radusinović, Smiljana (2006). Izvještaj o arhivskoj djelatnosti. U: *Stanje kulturne baštine Crne Gore*, str. 183-251. Podgorica.

Statuta Civitatis Cathari. Statut grada Kotora, knj. II, Kotor 2009, str. 343, 344.

Uredba o osnivanju Arhiva u Kotoru (1949). *Službeni list Narodne Republike Crne Gore*, br. 33/1949.

SUMMARY

The paper deals with the ruling and political elites' attitude towards culture and cultural heritage, especially the archival one in Montenegro, during the years of economical and societal transition and turbulent political environment after the disintegration of former Yugoslavia, as well as in the current era of EU integrations. The time behind us has been characterized by a strong influence of the state and political elites on the organization and functioning of all the institutions. The most obvious example of political decision making was the centralization of archival service which was carried out in Montenegro in 1992 unquestioningly following disastrous politics dictated from Belgrade. Furthermore, we tried to analyze the position and the role of the State Archives and archival service in the political elites' minds, especially through strategic documents on cultural development, which Montenegro had to adopt in line with the EU recommendations in the last few years. We paid special attention to political elite's attitude toward historical archives, specifically the one created in Boka Kotorska Bay. We were considering the extent to which there is the interest and the awareness of political elites with regards to the significance and the value of historical material of the so called "non-Montenegrin" provenance for cultural and national identity of the renewed Montenegrin state and the reasons why there is no consciousness a unique cultural space in such a small country. In Montenegro, current political elite and a pseudo-intellectual elite which follows them obediently, put other values as their priorities in the relentless struggle to remain in power. Archives, especially historical ones, can only serve a short-term purpose. It is obvious that

Snežana PEJOVIĆ: Interes političkih elita u tranzicionom društvu za istorijske arhive: iskustva u Crnoj Gori, 64-78

present political elite in Montenegro has no awareness of how important it is to preserve the archives and the memory of own national and cultural identity if they really wants to have their own state and survive as its leaders.

Typology: 1.02 Review article

Submitting date: 23.01.2014

Acceptance date: 07.02.2014